

Пасічник Олександр Сергійович –

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу навчання іноземних мов Інституту педагогіки НАПН України.

Коло наукових інтересів: дидактико-методичні засади конструювання змісту навчання іноземних мов для закладів загальної середньої освіти та його відображення в навчальній літературі; засади розробки тестових матеріалів для перевірки якості навчальних досягнень учнів з іноземних мов; особливості пізнавальної діяльності учнів на уроці іноземної мови; інтегроване навчання іноземної мови (сііл); історія розвитку методики навчання іноземних мов; добір змісту навчання іноземних мов для закладів вищої освіти.

e-mail: bez-nicka@ukr.net

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-0665-2099>

Пасічник Олена Олексіївна –

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов Хмельницького національного університету, м. Хмельницький, Україна.

Коло наукових інтересів: засоби та методи професійної іношомовної підготовки студентів у закладах вищої освіти; інтерактивні технології у процесі іношомовної підготовки студентів немовних спеціальностей; формування комунікативної компетентності студентів в умовах безперервної освіти. Співавтор посібників та навчальних матеріалів з англійської мови для студентів закладів вищої освіти.

e-mail: bez-nicka@ukr.net

DOI <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2019-1-45-56>

УДК 37.02

ДИДАКТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ЕМОЦІЙНО-ЦІННІСНОГО КОМПОНЕНТА ЗМІСТУ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

У статті обґрунтовано необхідність виокремлення емоційно-ціннісного компонента у змісті навчання іноземних мов. Його доцільність зумовлена тим, що знайомство з соціокультурним матеріалом у процесі навчання іноземних мов впливає не лише на когнітивну сферу учня, але й, проходячи крізь його емоційне сприйняття, сприяє формуванню відповідних ціннісних установок. Спираючись на аналіз науково-педагогічної літератури, автори роблять висновок про те, що цінності відрізняються не лише пізнавальним характером, але й володіють регулятивно-цільовим потенціалом, слугуючи нормами та взірцями моделей поведінки і ставлень у системі реально існуючих суспільних відносин. Автори роблять спробу окреслити змістове наповнення емоційно-ціннісного компонента для предметної галузі “Іноземні мови” як такого, що визначає особливості діяльності особистості в мультикультурному середовищі; сприяє особистісному та професійному самовизначенню учня, а також актуалізує ті емоційні стани й ціннісні установки, які необхідні для ефективного протікання освітнього процесу.

Ключові слова: іноземні мови; зміст навчання; компетентнісний підхід; соціокультурний компонент; емоційно-ціннісний аспект навчання; аксіологія; діалог культур; загальна середня освіта.

Постановка проблеми. Принцип єдності навчання, виховання і особистісного розвитку учнів поділяється більшістю дидактів, проте на практиці він часто залишається нереалізованим. Замість бути взаємопов'язаними, ці процеси існують дещо відокремлено один від одного або ж не реалізуються у взаємозв'язку повною мірою. Фактичний пріоритет в освіті здебільшого належить навчанню, яке асоціюється з формуванням умінь і навичок та когнітивним розвитком школярів у відповідній предметній галузі. Водночас однією із задекларованих цілей сучасної освіти є її прагнення бути максимально зорієнтованою на **розвиток особистості учня**. У цьому контексті важливим є те, що *особистість* – поняття соціальне [4]; вона проявляється через *діяльнісний* та *емоційно-ціннісний* аспект відносин з іншими представниками соціуму. Тож процес оволодіння змістом навчання окремих предметів повинен бути зорієнтований не лише на формування умінь і навичок, але й на розвиток емоційно-ціннісної сфери учня.

Якщо питання формування практико зорієнтованих компетентностей широко обговорюється на сторінках наукової педагогічної літератури, то проблема ціннісного аспекту в навчанні залишається далекою від остаточного вирішення, а його інтеграція у навчальний процес здійснюється дещо стихійно та не є цілеспрямованою. Така ситуація зумовлена рядом об'єктивних чинників. Насамперед, завжди було і залишається дискусійним питання про зміст системи цінностей, на яку необхідно орієнтуватися у процесі навчання та виховання. З іншого боку, проблема цінностей в освітньому процесі полягає у тому, що їх не можна цілеспрямовано навчати або ж нав'язувати¹. Натомість, можна лише створити передумови, які сприятимуть їх розумінню та формуванню. У свою чергу, на відміну від знань, умінь і навичок як конкретних результатів навчання, ціннісні установки учня не піддаються кількісному вимірюванню. Ці та інші чинники перешкоджають інтеграції ціннісного компонента у зміст навчання, проте не знімають питання його виокремлення як одного з важливих складників.

Цінності як явище притаманні будь-якому соціуму та культурі, тому їх формування доцільно здійснювати, насамперед, засобами суспільствознавчих та гуманітарних предметів, які мають для цього відповідні передумови. Суттєва роль належить **предметній галузі «Іноземні мови»**, яка знайомить учнів з іншою лінгвокультурою, що відрізняється від рідної не лише на лексико-граматичному рівні, але й концептами, які притаманні іншій спільноті та її дискурсу. Як зазначають Н.Д. Гальскова та З.М. Нікітенко, процес оволодіння мовою має бути орієнтованим на *особистісний розвиток* учня та формування його *соціальних якостей* [7, с.52], а результатом навчання на кожному етапі є особистість учня, який усвідомлює себе як носія національно-культурних цінностей та володіє світосприйняттям на рівні інших лінгвокультур [1, с. 25].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Уведенню в науковий термінологічно-понятійний апарат категорії “*цінності*” в сучасному розумінні значною мірою завдячуємо працям І. Канта (1724-1804). З точки зору філософії, психології та соціології необхідність їх формування зумовлена тим, що система ціннісних ставлень особистості детермінує її поведінку протягом усього життя. Вони є чи не найважливішим джерелом мотивів, стимулів і цілеформувальних орієнтирів людської життєдіяльності, а тому потужним інспіруючим, регулятивним та організаційним чинником як життя окремого індивіда, так і всього суспільства [13, с.11]. У педагогіці проблема формування ціннісних установок розглядається у єдності навчання та виховання. Вивчення історії педагогічної думки засвідчує, що одним із перших, хто звернув увагу на виховний потенціал навчання, був Й. Ф. Герbart (1776-1841). Саме він запровадив термін «*виховне навчання*», стверджуючи, що будь-яке навчання повинно мати виховний характер. Хоча в концепції педагога ця теза мала релігійне підґрунтя [12, с. 121], її згодом було успішно адаптовано до потреб сучасного су-

¹ Виключенням, на думку автора, можуть бути лише загальнолюдські цінності, які є основою мирного співіснування людей та сталого суспільного розвитку.

пільства. Основи *виховного навчання* розробляли К. Д. Ушинський, Ю. К. Бабанський, Ш. І. Ганелін, І. Я. Лернер, М. Н. Скаткін, В. А. Сухомлинський, Л. В. Занков та інші. Оновлене бачення такого навчання полягає у цілеспрямованій передачі учням духовного досвіду людства. Передбачається, що в освітньому процесі в особи формується система певних світоглядних установок та ціннісних орієнтацій, які забезпечать її повноцінне функціонування в суспільстві.

Аналіз підходів до побудови змісту навчання засвідчує, що питання формування ціннісних орієнтацій завжди займали провідну роль у політиці держави, оскільки її подальший розвиток й існування напряму залежать від світоглядних установок випускників школи. Бачення цілей значною мірою залежить від соціально-політичного устрою держави. Так, формулюючи дидактичні принципи, М. А. Данилов та М. М. Скаткін у 1975 р. зазначали, що одним із них є “принцип комуністичного виховання у процесі навчання” [12, с. 208]. Комуністичній ідейності та цілеспрямованості був підпорядкований зміст усіх навчальних предметів. У них висвітлювалися не лише основи наук, але й переваги соціалістичного устрою, його цілі та перспективи подальшого розвитку. Іноземна мова не була виключенням [10]. З розпадом СРСР, здобуттям незалежності та формуванням нової економічної та політичної моделі розвитку держави колишні цінності зазнали нівелювання, і на зміну їм мали прийти нові, які б узгоджувалися з демократичним розвитком суспільства. Проте, як зазначає Н. Д. Нікандров, лише на початку XXI ст. пострадянські країни поступово почали оволодівати проблематикою й технологіями емоційно-ціннісного аспекту в навчанні [17, с. 5]. Тобто, фактично десятиліття ці питання залишалися невирішеними.

Нині при укладенні змісту окремих нормативних документів спостерігається посилення ціннісного компонента. Так, у Концепції «Нова українська школа» окремий розділ присвячено побудові виховання на цінностях [8, с. 19-20]; у Типовій освітній програмі з іноземних мов для початкової школи (за ред. Р.Б. Шияна) вказується, що зміст навчання реалізується у єдності *предметного, процесуального та емоційно-ціннісного* компонентів і створюється на засадах опанування іноземної мови в контексті міжкультурної парадигми, що передбачає ознайомлення з культурою народу, чію мову вивчають учні [14, с. 17]. Декларація таких намірів у нормативних освітніх документах свідчить про те, що процес доповнення змісту навчання ціннісним компонентом розпочато, і маємо підстави очікувати, що на практиці він набуде ознак систематичності та цілеспрямованості, а формування відповідних ціннісних установок здійснюватиметься через наскрізний досвід учнів. Водночас окремі аспекти реалізації ціннісного компонента потребують уточнення, що й зумовило появу цієї публікації.

Формулювання цілей статті. обґрунтувати необхідність виокремлення аксіологічного (емоційно-ціннісного) компонента в змісті навчання іноземних мов; окреслити спектр тих ціннісних та морально-етичних аспектів, формування яких має стати невід’ємною складовою процесу навчання іноземних мов у закладах загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу. Результати сучасних досліджень міжнародних організацій засвідчують, що найбільша ефективність навчання і виховання досягається у тих закладах освіти та педагогічних системах, де акцент робиться на ознайомленні учнів з важливими цінностями [3, с. 14]. До таких цінностей у країнах з розвиненою демократією здебільшого відносять прагнення до особистого успіху, уміння приймати власні рішення, почуття відповідальності за власне життя, бажання приносити користь суспільству, терпимість щодо інших осіб тощо. Усе це повною мірою корелює з компетентнісною, культурологічною та особистісною парадигмами, які нині є домінантами перетворень у сучасній вітчизняній освіті.

На переконання методистів, надмірне захоплення прагматичним аспектом навчання іноземної мови може призвести до негативних наслідків, які проявляються у вузькому практицизмі та нехтуванні розвитком особистісних якостей учня [1, с. 74]. Тому в змісті

навчальних програм з іноземних мов, підготовлених за період незалежності України, вказується на реалізацію розвивальної, виховної та загальноосвітньої цілей. Проте, як зазначає Ю.І. Пассов, скільки б ми їх не декларували і не наполягали на нерозривному зв'язку навчання з вихованням та формуванням особистісних якостей учня, на практиці основна мета навчання іноземних мов залишається практико-орієнтованою та передбачає першочергове формування умінь і навичок у різних видах мовленнєвої діяльності (90-ті рр. XX ст.), комунікативної компетентності (перші десятиліття XXI ст.), оскільки в самих підручниках не закладено засобів для досягнення інших цілей, окрім практичних [11, с. 12].

У контексті досліджуваної проблеми доцільно звернути увагу на термінологічне питання, зокрема на такі категорії педагогіки, як *освіта* та *навчання*. Аналіз науково-педагогічної літератури настановує на думку, що в розумінні більшості авторів поняття «освіта» є більш ємним; воно охоплює проблему виховання та формування ціннісного ставлення до світу, в той час як «навчання» носить утилітарний (або ж прагматичний) характер та зорієнтоване на формування в учнів конкретних умінь і навичок, а також накопичення певного обсягу знань. У зв'язку з цим Ю.І. Пассов зазначає, що «подолання духовної кризи можливе за умови, якщо відбудеться перехід від навчання до освіти» [11, с.14]. Проте ми не можемо погодитися з точкою зору, що навчання, зокрема іноземної мови, носить виключно утилітарну функцію. Так, процес оволодіння змістом навчання іноземних мов **базується на багатому соціокультурному матеріалі**. Цей пласт інформації демонструє учням особливості життя, культуру та систему цінностей того народу, мова якого вивчається. У свою чергу, ця інформація характеризується високим ступенем новизни, нетиповістю відносно звичного оточення учнів. Сприяючи *когнітивному* розвитку школярів, така контекстна інформація водночас впливає на їхню *емоційну та ціннісно-сміслову* сферу. Незалежно від того, ставиться така мета в навчальному процесі чи ні, в учня неминуче виникають власні ставлення та оцінні судження щодо прочитаного, почутого, побаченого. Взагалі переплетіння когнітивних та емоційних елементів міжкультурних відносин у процесі навчання мови є скоріше правилом, а не виключенням, оскільки сприйняття особою чогось нового повсякчас супроводжується формуванням свого ставлення (прийняття/неприйняття, відторгнення, захоплення тощо). У свою чергу, як зазначав О.К. Тихомиров, стосовно мислення емоції виконують організаційну та регулятивну функції, а також є ключовим координатором мисленнєвої діяльності [15]. Під їхнім впливом формуються певні ціннісні установки. Проте без належної дидактичної та методичної організації цей процес приречений залишатися хаотичним, а його результати – важкопрогнозованими. Тому важливо будувати процес навчання іноземної мови таким чином, щоб формування уявлень і ціннісних орієнтацій відбувалося не інтуїтивно, а набувало рист структурованості та цілеспрямованості.

Висловлене актуалізує проблему обґрунтування **аксіологічного** компонента змісту навчання іноземних мов. Під аксіологією прийнято розуміти теорію цінностей. Саме поняття цінностей у сучасній науці неоднозначне, оскільки остаточно не вирішена проблема їхньої природи. В узагальненому вигляді можемо розглядати їх як сформовані суспільною свідомістю абстрактні уявлення² про атрибути нормального/прийнятого в різних сферах суспільного життя. У соціології та культурології система цінностей розуміється як складова культури, що слугує основою ідеології, ціннісно-нормативного механізму регуляції цього суспільства [5]. Тобто, система цінностей – це осердя культури, яке об'єднує усі сфери духовного життя суспільства та його свідомості. У ній знаходить відображення ступінь готовності особи до перетворення світу та найближчого оточення. Саме в **можливості знайомства учнів з культурою інших народів** у процесі навчання іноземної мови й полягає потенціал цієї предметної галузі для ціннісного розвитку учня. На відміну від інших наукових категорій, «цінності» у процесі навчання відрізняються не лише *пізнавальним* харак-

² Культура є сукупністю матеріальних та нематеріальних цінностей, проте предметом цієї статті є, насамперед, нематеріальні цінності – переконання та установки.

тером, але й *регулятивно-цільовим* потенціалом, слугуючи нормами та ідеалами моделей поведінки і ставлень у системі реально існуючих суспільних відносин. Вони суб'єктивно усвідомлюються особою як норми, цілі, ідеали та справляють зворотній вплив на всі сфери людської життєдіяльності.

Педагогічний аспект проблеми аксіології в освіті та навчанні полягає у тому, що широкий спектр цінностей культури має стати предметом усвідомлення та переживання як особливих потреб особи. Завдання навчального процесу – зробити так, щоб об'єктивні цінності стали суб'єктивно значущими, стійкими життєвими орієнтирами особистості [2, с. 62]. На переконання Ю. І. Пассова, особа може засвоювати цінності двома способами: насамперед, через лозунги та пропаганду – в такому випадку вони ризикують перетворитися на псевдоцінності. З іншого боку, вони можуть засвоюватися через культуру як її складові. У такому випадку вони є орієнтиром для самовизначення особистості [11, с. 17]. У контексті сказаного варто згадати тезу І. І. Халеевої про те, що у процесі формування вторинної мовної особистості тією чи іншою мірою порушується питання світогляду та ціннісних орієнтацій, проте це **не означає перебудови світоглядних установок учня**. Більш того, питання “перевиховання” особистості на іншокультурну в процесі іншомовної підготовки жодним чином не ставиться, а значить і не передбачається формування у неї інших аксіологічних установок. Проте, висувається завдання розуміти, упізнавати, оцінювати світоглядні орієнтації представників іншої культури на основі відтворюваних ними текстів [16, с. 187-188]. Уміння аналізувати, виявляти спільне та відмінне між рідною та чужою культурами, організація власної комунікативної взаємодії з урахуванням особливостей іншого культурного середовища структурує ядро іншомовної свідомості учня та формує його ціннісну картину світу. Зокрема, це такі аспекти, як ставлення до суспільства, питання міжособистісних стосунків, ставлення до влади, освіти та вибору професії, роль матеріальних благ у житті особи (одяг, приватний будинок, автомобіль), естетичні вподобання тощо. Таким чином, учні мають навчитися розуміти цілі та мотиви представників іншої культури й адекватно на них реагувати, а також на специфіку їхньої мовленнєвої та немовленнєвої поведінки, зумовлених культурними традиціями та прийнятими у конкретному соціумі ціннісними орієнтаціями [1, с. 76]. Усвідомлення цих норм і ставлень дасть особі змогу легше “вписатися” у систему суспільних відносин, соціалізуватися (за потреби набути певних соціальних ролей).

Таким чином, одним із аспектів, які зумовлюють важливість аксіологічного компонента в освітньому процесі є те, що **діяльність особи здійснюється у певному культурному середовищі, її дії мають узгоджуватися з домінуючою в суспільстві** (мова якого вивчається) **системою цінностей**, від якої неможливо абстрагуватися.

У контексті нашого дослідження варто зазначити, що основними для вивчення у школах України є англійська, німецька, французька та іспанська (частка учнів, які вивчають східні мови не перевищує 1%) мови. Отже, створюються умови, за яких більшість учнів знайомиться з культурою країн Західної Європи та Америки. Попри відмінності у соціально-політичному устрої та менталітеті їхніх представників, об'єднавчим фоном для них є система цінностей західного світу, які нерідко витікають з європоцентризму, який давно утвердився у системі гуманітарного знання. Він є своєрідним методологічним конструктом, який, існуючи в гуманітарних науках та освіті в явній та прихованій формах, схильний створювати викривлену пізнавальну ситуацію, за якої основна лінія розвитку людства в його прагненні до прогресу описується у виключно європейських критеріях, а пройдений історичний та цивілізаційний шлях країн Західної Європи є якщо не єдиним правильним, то принаймні взірцевим. Дуже часто при ґрунтовному аналізі змісту категорії «загальнолюдські цінності» можна дійти висновку, що окремі з них є характерними для західного світу і можуть викликати неоднозначне ставлення з боку інших націй. Попри переважно проєвропейську зорієнтованість нашої держави, її система цінностей має свої особливості та відмінності, тому процес навчання іноземної мови невиправдано будувати на повідом-

ленні учням лише відомостей про іншу культуру, оскільки в такому випадку він ризикує перетворитися на рекламу та нав'язування чужих цінностей. А це несе в собі загрозу формування дещо хибних уявлень про особливості існування в соціумі [10]. Окрім того, з соціальної точки зору, культура, обмежена одним суб'єктом (індивідуальним чи груповим, наприклад, культура Великобританії) має здатність до втрати своїх властивостей. Для її повноцінного функціонування завжди потрібен партнер, адресат, при контакті з яким відбувається обмін цінностями та їх усвідомлення. Саме тому процес навчання має базуватися на врахуванні того, що учні також є представниками іншої лінгвокультури, для якої характерні власні звичаї, традиції та світоглядні установки. Побудова процесу навчання мови і культури на засадах порівняльного підходу, за якого особа має змогу порівнювати різні прояви іншої культури з власною, дасть змогу усвідомити відмінності та їхню важливість у міжкультурному вимірі. Ця обставина дала поштовх до побудови процесу оволодіння мовою на засадах "діалогу культур", який передбачає знайомство з іншою культурою через порівняння її з відповідними явищами в рідній культурі. Якщо подібне не викликає в учнів здивування і сприймається як належне, то відмінне, навпаки, сприяє загостренню уваги учня, критичному осмисленню нового явища, формулюванню власного ставлення до нього.

Реалізація такої діалогічної стратегії дає змогу учневі усвідомити, що він знаходиться у вимірі різних соціокультурних спільнот (власної та тієї, мову якої вивчає). З одного боку, він навчатиметься розпізнавати та інтерпретувати мотиви й установки, якими керується представник іншої лінгвосоціоспільноти, а з іншого – співвідносити, як вони корелюють з рідною системою цінностей [1, с. 50].

Змістове наповнення ціннісного компонента напряму зумовлюється середовищем, у якому протікає життєдіяльність людей, його викликами та можливими способами подолання проблем. Першим кроком наближення до системи цінностей іншої спільноти у процесі навчання іноземної мови є знайомство з тими правилами, звичаями та моделями поведінки, якими керуються представники інших культур у повсякденній діяльності, а також з об'єктами матеріальної культури (так званий соціокультурний компонент). Наприклад, відомості про те, що в окремих штатах Америки особи у віці від 14 років можуть самостійно водити авто, щоб дістатися до школи, свідчать про самостійність підлітків та сформовану автомобільну культуру в цій країні. Суворі правила щодо запізнь у школі є ознакою високих вимог щодо дотримання встановленого порядку в навчальних закладах і за їх межами. Знайомство з архітектурними пам'ятками, причинами їх виникнення може розкрити приховані аспекти історії та сьогодення. Так, гора Рашмор (mount Rushmore) донині викликає неоднозначну оцінку з боку різних представників американського суспільства: якщо для одних це предмет національної гордості, то для інших – ганьби, оскільки пам'ятка була зведена всупереч існуючим домовленостям з корінними мешканцями регіону – індіанцями Лакота, для яких ця територія мала священне значення. Безперечно, не всі моделі "чужої" поведінки, суспільні норми чи архітектурні пам'ятки можуть містити потужний емоційний чи ціннісний потенціал.

Через призму знайомства з культурою окремо взятих країн також відбувається звернення й до **глобальних проблем**, із якими стикається людство на сучасному етапі свого розвитку. Так, аналізуючи тематику і проблематику сучасного шкільного підручника з іноземних мов, можемо помітити, що в ньому дедалі частіше порушуються питання свідомого ставлення до екології та вичерпних природних ресурсів планети тощо. До найбільш пріоритетних аспектів аксіологічного компонента змісту навчання відносимо необхідність формування в учня **загальнолюдських цінностей**³, зокрема неприпустимість дискримінації за ознакою походження, раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії та будь-яких інших переконань чи точок зору. При цьому важливо не лише погоджуватися з існуванням різноманітності, але й виховувати толерантне ставлення, взаємоповагу. Право бути інакшим є одним із основних елементів розуміння культури на основі прав людини та рівності культур. Цей

³ Орієнтиром для цього можуть слугувати положення, проголошені в Декларації з прав людини (1948).

аспект є критично важливим не лише для побудови відносин як із представниками інших культур та націй в умовах глобалізованого та мультикультурного суспільства, але і всередині учнівського колективу (зокрема актуально для вирішення проблеми булінгу).

Добираючи зміст ціннісного компонента, авторам підручників та розробникам навчальних програм необхідно також комплексно враховувати соціально-політичну дійсність, у якій ми живемо, правила, які визначають засади її функціонування, а також **місце і роль особи в житті суспільства**, зокрема її творчий та перетворювальний потенціал, прагнення до самореалізації. У сучасному світі, який існує за законами ринку, де держава відсторонена від участі у вирішенні багатьох питань, відповідальність за прийняття рішення лягає на плечі окремої людини. Цінності набувають такі прагматичні якості, як уміння самостійно здобувати знання, підприємливість та уміння орієнтуватися на ринку праці. Характерно, що у вітчизняній системі освіти в контексті іншомовної підготовки термін "підприємливість" з'явився у результаті оновлення змісту навчальних програм у 2017 р. Зокрема передбачається, що *"учень повинен уміти генерувати нові ідеї, переконувати в їх доцільності та об'єднувати однодумців задля втілення цих ідей у життя"*; *"презентувати себе і створювати тексти (усно і письмово) іноземною мовою, які сприятимуть майбутній кар'єрі"* [6, с. 6] тощо. Якщо у змісті навчальної літератури приділяється увага формуванню умінь і навичок презентувати себе або ж пропонується ознайомлення зі світом професій, то питання стимулів до генерування нових ідей нині ще не є повністю реалізоване ні в педагогічній теорії, ні в практиці.

Для створення підґрунтя для особистісного розвитку учня важливим є наповнення змісту навчання іноземних мов прикладами історій осіб, які зробили суттєвий внесок у розвиток людства (винахідники, учені, письменники, спортсмени, політики тощо). Однією з тенденцій, яка виразно простежується у змісті зарубіжних навчальних книг з іноземних мов є включення відомостей про волонтерство, яке розглядається як спосіб розв'язання ряду суспільних проблем.

Оскільки поряд із різнобічним розвитком особи система освіти має готувати учня до вибору майбутньої професії, актуалізується питання **професійного самовизначення**. Значною мірою на вирішення цього питання зорієнтована програма профілізації старшої школи та запровадження широкого спектра елективних курсів. Їх тематика та емоційно-ціннісний потенціал можуть стати предметом окремого дослідження.

Як зазначалося раніше, побудова процесу навчання іноземної мови на засадах методичного принципу "діалогу культур" потребує введення до змісту навчання відомостей про рідну країну учнів. Реалізація цього підходу має на меті утвердження національної ідеї у свідомості підростаючого покоління та формування у них почуття патріотизму. Національну ідею визначають як ідею збереження і розвитку народу, його культури, мови, способу існування та історичних перспектив. Вона формується з урахуванням і усвідомленням потенційних можливостей спільноти й реальної дійсності суспільного процесу. У свою чергу, патріотизм як тип національної свідомості полягає не лише у повазі до власного народу та культури, але й у тому, що його носії мають визнавати рівне право інших народів на вільний розвиток, національно-культурну самобутність, традиційний для них стиль життя, притаманні їм цінності, норми, традиції.

Варто зазначити, що розуміння аксіологічного компонента змісту навчання ми трактуємо розширено та розглядаємо під кутом зору **не лише ціннісних, але й емоційних** аспектів (оскільки сприйняття перших здійснюється учнем безпосередньо через емоційний канал). Важливість емоційного аспекту з-поміж іншого полягає у тому, що він визначає мотивацію учня до навчання нової мови і культури, детермінує його комунікативні наміри, стимулює розвиток естетичної сфери, активізує пізнавальні інтереси та визначає особистісний розвиток учня.

Узагальнюючи висловлені міркування, зміст аксіологічного компонента навчання іноземних мов у закладах загальної середньої освіти можемо представити у вигляді схеми (табл. 1):

Таблиця 1

Аксіологічний компонент (емоційно-ціннісний)		
– ціннісні орієнтації як визначник діяльності й поведінки особистості в мультикультурному середовищі (повага до різноманіття культур та їх проявів, усвідомлення ролі світової культури, патріотизм, толерантність, свободи й права особистості тощо)	– особистісні якості учня (особистісне та професійне самовизначення, орієнтація в соціальних ролях та міжособистісних стосунках)	– емоційні стани й ціннісні установки, які необхідно актуалізувати в навчальному процесі (комунікативні, мотиваційні, естетичні, особисті та пізнавальні інтереси)

На наше переконання, аксіологічний компонент у такому розумінні дає змогу:

- формувати в учнів позитивне ставлення до іншої культури та її носіїв;
- усвідомлювати закони, за якими функціонує суспільство, розуміти норми та правила спілкування в суспільстві;
- вибудовувати власну життєву позицію на основі усвідомлених та обраних як особистісні орієнтири детермінант;
- формувати позитивне ставлення до процесу іншомовного навчання.

Тривалий час вважалося, що взаєморозуміння народів є нібито логічним та об'єктивним результатом процесу навчання іноземних мов. Проте, як зазначає Ю. І. Пассов, практика не виправдала таких очікувань, оскільки взаєморозуміння є занадто складним феноменом, щоб очікувати його появу «з нічого». Декларування пізнавальних, виховних та розвивальних цілей навчання не буде досягнуто, якщо вони не передбачені в засобах навчання [11, с. 42]. Для того, щоб система цінностей стала невід'ємною частиною шкільної підготовки, її необхідно інтегрувати до змісту навчання та артикулювати доступною для дітей мовою. Добір навчальних матеріалів має здійснюватися з урахуванням їхнього потенційного впливу на емоційну сферу учня та передбачати їхню відповідність особистим і пізнавальним інтересам та активізацію мотивації до вивчення нової мови й культури. Якщо для початкової школи характерним буде проблемний підхід до навчання, коли учням на рівні фактів повідомляються особливості життя в іншій країні, то у середній та старшій школах здійснюється поступовий перехід до постановки проблемної в аксіологічному вимірі теми. Це зумовлено тим, що на старших етапах навчання, коли рівень пізнавальних і комунікативних можливостей учнів є доволі високим, тема, яка уміщує в собі проблему (або її елементи), має потенціал стимулювати мотивацію та критичне мислення, вона може стати рушієм діяльності, активізувати бажання учнів висловлюватися. [9, с. 60]. За словами Дж. Енгель, якщо навчання не порушує проблему або не звертає увагу на вразливість у критичному чи непередбачуваному вимірі (зовнішньому чи внутрішньому), воно, вочевидь, по-справжньому нічого не навчає [18, с. 110].

Зрозуміло, що вся сукупність цінностей не може бути сформована одночасно за короткий проміжок часу, натомість вони формуються поступово впродовж усього періоду навчання у школі разом зі становленням особистості. Головне завдання освіти – надати цьому процесу **систематичності та цілеспрямованості**. Це досягається завдяки тематичній організації змісту навчання, коли в межах однієї теми розглядається одна або декілька споріднених проблем.

У свою чергу, проблема морально-етичного та ціннісного становлення особистості нерозривно пов'язана з практичною діяльністю, оскільки вибір, який робить особа, відображається лише разом з усвідомленою діяльністю, зокрема під час спілкування з інши-

ми індивідами. Тобто, незалежно від характеру цінностей, можемо судити про них лише за їхнім проявом в умовах реального життя в різноманітні та багатогранності ставлення особи до суспільства, природи та інших людей. Тому проблема ціннісних ставлень має актуалізуватися у моделюванні ситуацій мовленнєвої взаємодії. Це зумовлює переорієнтацію навчального процесу з оволодіння теоретичним матеріалом на посилення творчої та пошукової діяльності, у результаті якої учень навчається вирішувати ті проблеми, які потенційно можуть виникнути в його житті. Саме це ставить на порядок денний питання про введення на уроці таких видів діяльності, які передбачають створення власного мовленнєвого продукту з висловленням власного оцінного ставлення. Набутий комунікативний досвід та шаблони прийнятих рішень у подальшому слугуватимуть не лише орієнтиром під час контакту з представниками іншої культури, але й сприятимуть самовизначенню учня, усвідомленню його місця і ролі в суспільстві.

Оперуючи категоріями філософії, можемо стверджувати, що нині завдання учителя (а також розробників навчальних програм, авторів навчальної літератури) полягає в тому, щоб організувати процес навчання іноземної мови на *онтогносеологічному, аксіологічному та екзистенційному* рівнях. Нині навчання мови – це, насамперед, пізнання іншої культури через призму знайомства з притаманними їй явищами та об'єктами (онтогносеологічний вимір), а також її цінностей, споконвічних традицій, особливостей життєустрою (аксіологічний вимір), з метою внутрішнього духовного та інтелектуального розвитку. В результаті в учнів має сформуватися відповідна картина світу як доповнення до вже існуючої (рідної для учня). Цю картину світу необхідно інтегрувати в загальне світосприйняття учня таким чином, щоб він був готовий до встановлення і підтримки контактів з носіями іншої мови та культури, участі в типових та непередбачуваних ситуаціях комунікативної взаємодії (екзистенційний вимір).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Виокремлення та функціонування *емоційно-ціннісного* компонента у змісті навчання іноземних мов базується на багатому соціокультурному матеріалі, презентованому в засобах навчання. Він дає змогу учневі познайомитися з національною концептуальною системою тієї чи іншої лінгвокультурної спільноти, зрозуміти внутрішні взаємозв'язки елементів цієї системи як на рівні когніцій, так і на рівні почуттів. Усвідомлення національних особливостей ціннісного дискурсу є необхідним в умовах міжкультурної комунікації. Окрім того, зміст навчання включає не лише те, що має експліцитно виражену сутність (тобто може бути унаочнене вчителем або презентоване в засобах навчання), але й те, що відбувається у свідомості учнів під час оволодіння навчальним матеріалом: думки, переживання, психічні процеси, які протікають у процесі оволодіння новою мовою та знайомства з її культурою. Отже, зміст навчання охоплює те, на що спирається у своїй діяльності вчитель, та те, що активізує навчально-пізнавальну діяльність учня. У такому вигляді емоційно-ціннісний компонент сприяє формуванню самодостатньої, різнобічно розвиненої особистості, дії та вчинки якої мотивовані та базуються на системі загальнолюдських цінностей та яка готова до участі в міжкультурному діалозі. Тому формування системи ціннісних орієнтацій має бути визначено одним із пріоритетних завдань як сучасної системи освіти, так і змісту навчання окремих дисциплін.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у доцільності конкретизувати змістове наповнення емоційно-ціннісного компонента для предметної галузі "Іноземні мови" за роками навчання у закладах загальної середньої світи, а також підготувати рекомендації для розробників навчальних програм та авторів підручників щодо механізмів його ефективної реалізації у процесі навчання.

Використані джерела

1. Гальскова Н.Д. Современная методика обучения иностранным языкам: Пособие для учителя. / Н. Д. Гальскова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: АРКТИ, 2003. – 192 с.
2. Кирьякова А.В. Взаимосвязь ценностных ориентаций и креативности как аксиологический ресурс модернизации университетского образования / А. В. Кирьякова // Вестник Челябинского государственного педагогического университета . – С. 57–68.
3. Кирьякова А.В. Теория ориентации личности в мире ценностей : монография / А.В. Кирьякова. – Оренбург. – 1996 . – 187 с.
4. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М.: Политиздат, 1975. – 304 с.
5. Леонтьев Д.А. Ценностные ориентации / Д. А. Леонтьев // Человек. Философско энциклопедический словарь. М.: Наука, 2000. – С. 409.
6. Навчальні програми з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів і спеціалізованих шкіл із поглибленим вивченням іноземних мов. 5-9 класи. К., 2017 – 113 с.
7. Никитенко З. Н. Теория и практика обучения иностранным языкам в начальной школе / З. Н. Никитенко, Н. Д. Гальскова. – Смоленск : Ассоциация XXI век, 2007. – 176 с.
8. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи. К., 2017. – 32 с.
9. Одинцова И. В. “Тематические примитивы” как основа обучения иностранному языку на начальном этапе / И. В. Одинцова // Мир русского слова. 2014. – № 1 – С. 58– 62.
10. Пасічник О.С. Відображення краєзнавчого компонента в змісті навчання іноземних мов у загальноосвітніх навчальних закладах (70-ті рр. XX ст. – початок XXI ст.) / О. С. Пасічник // Проблеми сучасного підручника. К. : Педагогічна думка, 2017. – Вип. 19. – С. 252–266.
11. Пассов Е. И. Основы коммуникативной теории и технологии иноязычного образования: методическое пособие для преподавателей русского языка как иностранного / Е.И. Пассов, Н.Е. Кузовлева. – М.: Русский язык. Курсы, 2010. – 568 с.
12. Ситаров В.А. Дидактика : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / под ред. В. А. Сластенина. – 2-е изд., стереотип. – М.: Издательский центр «Академия», 2004. – 368 с.
13. Степаненко І. В. Формування комунікативно-прагматичної аксіологічної компетентності як фактор подолання ціннісних розколів в Україні: стратегічні орієнтири в освіті для демократизації суспільства / І. В. Степаненко // Постметодика. – 2013. – № 5. – С. 10–15.
14. Типова освітня програма. Цикл І (1-2 класи) / за ред. Р. Б. Шияна. – К., 2018. – 84 с.
15. Тихомиров О. К. Эмоциональная регуляция мыслительной деятельности / О. К. Тихомиров, В. Е. Ключко // Вопросы психологии. – 1980. – № 5. – С. 23–31.
16. Халеева И. И. Основы теории обучения пониманию иноязычной речи (подготовка переводчика) / И. И. Халеева. – М.: Высшая школа, 1989. – 238 с.
17. Циулина М. В. Патриотическое воспитание школьников возможностями социообразовательной среды : монография / М.В. Циулина. – Челябинск : Цицеро, 2012. – 203 с.
18. Энгель Дж. С. Что я узнал о преподавании предпринимательства / Дж. С. Энгель // Journal of Modern Competition. – 2017, Vol. 11, No 1 (61). – С. 104–120.

References

1. Galskova N.D. Sovremennaja metodika obuchenija inostrannym jazykam: Posobie dlja uchitelja. / N. D. Galskova. – 2-e izd., pererab. i dop. – M.: ARKTI, 2003. – 192 s.
2. Kirjakova A.V. Vzaimosvjaz cennostnyh orientacij i kreativnosti kak aksiologičeskij resurs modernizacii universitetskogo obrazovanija / A. V. Kirjakova // Vestnik Cheljabinskogo gosudarstvennogo pedagogičeskogo universiteta . – S. 57–68.
3. Kirjakova A.V. Teorija orientacii lichnosti v mire cennostej : monografija / A.V. Kirjakova. – Orenburg. – 1996 . – 187 s.
4. Leontev A. N. Dejatelnost'. Soznanie. Lichnost. – M.: Politizdat, 1975. – 304 s.
5. Leontev D.A. Cennostnye orientacii / D. A. Leontev // Chelovek. Filosofsko jenciklopedičeskij slovar. M.: Nauka, 2000. – S. 409.
6. Navchalni programy z inozemnih mov dlja zagalnoosvitnih navchalnih zakladiv i specializovanyh shkil iz poglyblyenym vyvčennjaam inozemnih mov. 5-9 klasy. K., 2017 – 113 s.

7. Nikitenko Z. N. Teorija i praktika obuchenija inostrannym jazykam v nachal'noj shkole / Z. N. Nikitenko, N. D. Gal'skova. – Smolensk : Asociacija XXI vek, 2007. – 176 s.
8. Nova ukrainska shkola: konceptualni zasadi reformuvannja serednoi shkoly. K., 2017. – 32 s.
9. Odincova I. V. “Tematicheskie primitivy” kak osnova obuchenija inostrannomu jazyku na nachalnom etape / I. V. Odincova // Mir russkogo slova. 2014. – # 1 – S. 58– 62.
10. Pasichnyk O.S. Vidobrazhennja kraeznavchogo komponenta v zmisti navchannja inozemnih mov u zagal'noosvitnih navchal'nih zakladah (70-ti rr. XX st. – pochatok XXI st.) / O. S. Pasichnyk // Problemy suchasnogo pidruchnyka. K. : Pedagogichna dumka, 2017. – Vip. 19. – S. 252–266.
11. Passov E. I. Osnovy kommunikativnoj teorii i tehnologii inojazychnogo obrazovanija: metodicheskoe posobie dlja prepodavatelej russkogo jazyka kak inostrannogo / E.I. Passov, N.E. Kuzovleva. – M.: Russkij jazyk. Kursy, 2010. – 568 s.
12. Sitarov V.A. Didaktika : ucheb. posobie dlja stud. vyssh. ped. ucheb. zavedenij / pod red. V. A. Slastenina. – 2-e izd., stereotip. – M.: Izdatelskij centr «Akademija», 2004. – 368 s.
13. Stepanenko I.V. Formuvannja komunikativno-pragmatichnoi aksiologichnoi kompetentnosti jak faktor podolannja cinnisnih rozkoliv v Ukraini: strategichni oryentyry v osviti dlja demokratizacii suspilstva / I. V. Stepanenko // Postmetodika. – 2013. – # 5. – S. 10–15.
14. Tipova osvittnja programa. Cikl I (1-2 klasy) / za red. R. B. Shijana. – K., 2018. – 84 s.
15. Tihomirov O. K. Emocionalnaja reguljacija myslitel'noj dejatel'nosti / O. K. Tihomirov, V. E. Klochko // Voprosy psihologii. – 1980. – # 5. – S. 23–31.
16. Haleeva I. I. Osnovy teorii obuchenija ponimaniju inojazychnoj rechi (podgotovka perevodchika) / I. I. Haleeva. – M.: Vysshaja shkola, 1989. – 238 s.
17. Tsiulina M. V. Patrioticheskoe vospitanie shkolnikov vozmozhnostjami socioobrazovatelnoj sredy : monografija / M. V. Tsiulina. – Cheljabinsk : Cicero, 2012. – 203 s.
18. Engel Dzh. S. Chto ja uznal o prepodavanii predprinimatelstva / Dzh. S. Engel // Journal of Modern Competition. – 2017, Vol. 11, No 1 (61). – S. 104–120.

Пасечник А. С., кандидат педагогических наук, старший научный сотрудник, старший научный сотрудник отдела обучения иностранным языкам Института педагогики НАПН Украины;

Пасечник Е. А., кандидат педагогических наук, доцент, доцент кафедры иностранных языков Хмельницкого национального университета

ДИДАКТИЧЕСКОЕ ОБОСНОВАНИЕ ЭМОЦИОНАЛЬНО-ЦЕННОСТНОГО КОМПОНЕНТА СОДЕРЖАНИЯ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ

В статье обоснована необходимость выделения эмоционально-ценностного компонента в содержании обучения иностранным языкам. Его целесообразность обусловлена тем, что знакомство с социально-культурным материалом в процессе изучения иностранного языка влияет не только на познавательную сферу ученика, но и, проходя через его эмоциональное восприятие, способствует формированию соответствующих ценностных установок личности. Основываясь на анализе научной и педагогической литературы, авторы делают вывод, что в отличие от других категорий педагогики “ценности” характеризуются не только познавательным, но регулятивно-целевым потенциалом. При этом они выступают в качестве образцов и моделей поведения в системе существующих социально-культурных отношений. Авторы делают попытку определить содержание эмоционально-ценностного компонента для предметной сферы “иностраные языки” как такового, который готовит к ведению диалога в мультикультурной среде, способствует личностному и профессиональному самоопределению ученика, а также актуализирует те эмоциональные аспекты, которые необходимы для обеспечения эффективности учебного процесса.

Ключевые слова: иностранные языки; содержание обучения; компетентностный подход; социально-культурный компонент; эмоционально-ценностный аспект обучения; аксиология; диалог культур; общее среднее образование.

Pasichnyk O., PhD in Education, Senior Researcher, Senior Researcher of Teaching Foreign Languages Department of the Institute of Pedagogy of the NAES of Ukraine;

Pasichnyk O., PhD in Education, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Foreign Languages of Khmelnytsky National University

EMOTIONAL AND AXIOLOGICAL COMPONENT OF FOREIGN LANGUAGE LEARNING: DIDACTIC OUTLINE

According to the generally accepted concept, shaping students' intercultural awareness is an indispensable component of foreign language acquisition in modern secondary school. In order to achieve this goal in the process of learning students are taught facts relevant to a particular culture. The author emphasizes that such encounters with various cultural phenomena not only boost students' cognitive development, but also trigger their emotional response and contribute to forming value attitudes. By trying to critically understand various cultural aspects or contrast them with their national culture, students develop their own patterns of personal attitudes and behaviors. Emotional and value attitudes supplement the cognitive component and represent axiological component of the learning content.

Until recently the implementation of axiological component in the process of learning has had a sporadic nature and was not properly considered by methodologists (the author explains this by vague nature of values and lack of assessment criteria). The author emphasizes that by incorporating axiological component in the content of foreign language learning, students can achieve better learning outcomes which determine their active personal position as well as foster development of social and intercultural competences. Besides, person with established system of values is able to make sensible decisions and contributes to sustainable development of mankind and achieving global harmony.

Shaping student's awareness and their system of values is a long-term process. In this respect the author suggests that axiological elements are to supplement each topic to be learned at FL classes at school. Whereas in primary school students are informed on the main cultural aspects; in secondary and high school the emphasis is shifted to problem-solving tasks which require student's critical thinking and own feedback. Axiological aspects have to be integrated in student's communicative activity. Nevertheless, problems remain: it is impossible to define a system of values to be taught at school due to their vague nature, besides they depend on culture; as a result it is impossible to define criteria for assessing the level of student's axiological development.

Key words: foreign languages; content of learning; competence-based approach; socio-cultural component; emotions and values in education; axiology; dialogue of cultures; secondary education.